

УДК 346.3:347.65/.68(477)

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Дацків Н.М.

Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Досліджено загальні підходи до розуміння корпоративних прав. Встановлено особливості спадкового договору як окремої підстави виникнення корпоративних прав суб'єктів господарювання. У порівнянні з іншими способами виникнення та припинення корпоративних прав виявлені переваги використання саме спадкового договору. Визначені проблеми і недоліки сучасного правового регулювання. Доведена необхідність прийняття законодавчих змін.

Ключові слова: спадковий договір, корпоративні права, суб'єкти господарювання, виникнення корпоративних прав, припинення корпоративних прав.

Постановка проблеми. Нині питання щодо розвитку та функціонування корпоративних прав у суб'єктів господарювання є особливо значущими, з огляду на стрімке поширення та застосування корпоративних правовідносин. Водночас питання щодо належного правового забезпечення вказаних прав у різних сферах (зокрема, у порядку спадкування та зобов'язань) залишає бажати кращого, адже існуючі норми, спрямовані на врегулювання вказаних правовідносин є фактично застарілими, а нові, як відомо,

хоча і подекуди приймаються, та є, як свідчить практика, все одно не достатньо ефективними.

Окремим та особливо важливим, на нашу думку, питанням в умовах сьогодення постає проблема визначення правової сутності та особливостей спадкового договору як одного із найменш застосовуваних на практиці способів виникнення корпоративних прав для суб'єктів господарювання. Так, спираючись на дані Єдиного державного реєстру судових рішень, йдеться про близько 300 судових рішень, які виносилися судами Украї-

ни у справах щодо визнання та оспорування спадкових договорів. Однак дуже важко знайти хоча б одне судове рішення, яке б було винесене на предмет розгляду саме корпоративних прав, що яскраво свідчить про малорозвинутість вказаного інституту та відсутність його практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні проблематика визначення особливостей спадкового договору як окремої підстави для визнання та припинення корпоративних прав суб'єктів господарювання є предметом досліджень достатнього невеликого кола науковців та вчених. Так, фрагментарний характер досліджень щодо вказаної проблематики присутній у наукових працях таких вчених, як: В.А. Васильєва, Н.С. Бутрин-Бока, О. Печений та Н.В. Ссауленко. Водночас комплексних досліджень щодо вказаного інституту на сьогодні не існує.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Фактична відсутність судової практики та фрагментарність наукового дослідження зумовили актуальність обраної теми.

Мета статті полягає у визначенні особливостей спадкового договору як окремої підстави виникнення та припинення корпоративних прав суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України (далі – ГК України), корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що охоплюють правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1].

Зі свого боку правове закріплення можливості укладення між сторонами спадкового договору передбачено положеннями ст. 1302 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), за якими одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [2].

Як слушно відзначає В.А. Васильєва, сьогодні саме оборот корпоративних прав набуває особливого економічного інтересу, адже маючи вартісну оцінку, корпоративні права потрапляють у сферу цивільно-правового регулювання і стають об'єктом цивільних прав, що дозволяє ввести корпоративне право до цивільного обороту як самостійний об'єкт [8, с. 138].

На думку А.О. Яцуляк, спадковий договір має подвійну правову природу, він одночасно є і розпорядженням на випадок смерті, і договором змістом якого визначаються його істотні умови. Водночас інститут спадкового договору має тісний зв'язок із підгалуззю зобов'язального, а не спадкового права, оскільки є різновидом договорів про передачу майна у власність. Схожість спадкового договору зі спадкуванням виявляється у спільності основної юридичної підстави виникнення права на спадкування у спадкоємців і права власності у набувача, якою є смерть фізичної особи – відчужувача [13].

Підтримуючи обидві позиції, необхідно з впевненістю констатувати, що корпоративні права

входять до спадкової маси і можуть набуватися в результаті спадкування або ж у результаті виникнення зобов'язальних відносин.

У сучасній науковій доктрині існує позиція, згідно з якою предметом спадкового договору можуть бути лише ті корпоративні права, які не пов'язані з учасником господарського товариства особисто, мають майновий характер та є оборотоздатними [10, с. 99]. Однак, на нашу думку, можливість відчужити корпоративні права на підставі спадкового договору не може бути обмежено ні з огляду на норми чинного національного законодавства, ні зважаючи на саму правову природу корпоративних правовідносин.

Загальновідомо, що під час спадкування корпоративних прав на підставі заповіту існують певні труднощі, які здебільшого зумовлені необхідністю згоди учасників господарського товариства та інших суб'єктів господарювання. Якщо звернутися до правової природи спадкового договору, таких труднощів не виникає. Щодо цього спадковий договір має певні переваги, тому варто коротко окреслити кожен із них.

Так, спираючись на встановлену законодавцем дефініцію спадкового договору у ст. 1302 ЦК України одна зі сторін іменується набувачем [2]. Оскільки набувач не є ні спадкоємцем, ні правонаступником, то положення ч. 2 ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» на нього не поширюються [3]. За таких умов, відчуження корпоративних прав на підставі спадкового договору є оптимальним механізмом припинення корпоративних прав на випадок смерті, оскільки порівняно зі спадкуванням на підставі заповіту тут не потрібне надання згоди інших учасників товариства.

Водночас, якщо виходити з положень п. 28 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30 травня 2008 р., то слід мати на увазі, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування [4]. Варто відзначити, що фактично ідентична позиція зустрічається і у відповідній постанові Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. № 4, згідно з положеннями п. 7 якої встановлюється, що до корпоративних спорів не належать та вирішуються загальними або господарськими судами залежно від суб'єктного складу сторін спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками ТОВ або ТДВ про право власності на частку [5].

Коментуючи вказані положення судової практики, необхідно наголосити, що така позиція судів впливає безпосередньо з особливостей правової природи спадкового договору, який не має ніякого відношення до складу спадщини та має виключно зобов'язальні обов'язки за вказаним видом договору.

Однак, незважаючи на це, спадковий договір має інші переваги порівняно зі спадкуванням за законом чи заповітом. Зокрема, слушною є думка Н.В. Ссауленко, яка звертає увагу, що для оформлення прав на спадщину з метою визначення кола спадкоємців встановлено доцільний термін

(6 місяців). Проте за цей період юридична особа може стати банкрутом, недобросовісні учасники яким-небудь іншим чином можуть зашкодити спадкоємцям у процесі набуття останніми корпоративних прав тощо [9, с. 402]. Відповідно, за спадковим договором такий строк не встановлено. Відтак, на підставі укладеного спадкового договору, набуття корпоративних прав можна розпочинати одразу після смерті відчужувача.

За таких умов, питання щодо надання згоди на вступ до товариства є компетенцією учасників і не може бути предметом судового розгляду. Відповідно, позови спадкоємців до товариства про зобов'язання останнього прийняти їх до товариства задоволенню не підлягають. Причому це стосується усіх видів товариств, а не тільки ТОВ. Так, наприклад, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ розглядаючи 29.02.2012 року справу № 6-3063св12, скасував постановлені у справі судові рішення, зазначивши, що зобов'язуючи гаражно-будівельний кооператив «Відрадиний-1» прийняти спадкоємця в члени кооперативу, суди не врахували, що порядок набуття членства у ГБК встановлено статутом кооперативу, а тому спосіб захисту права на участь у кооперативі, обраний позивачкою, шляхом зобов'язання в судовому порядку прийняти її до кооперативу не входить до компетенції суду [6].

У цьому випадку необхідно підтримати позицію О. Печеного, який слушно відзначає, що відсутність на законодавчому рівні передбаченого роз'яснювального порядку щодо звернення набувачів до суду із відповідними спірними правовідносинами спричиняє на сучасному етапі державотворення нашої держави надзвичайно велику прогалину [12, с. 180], із чим у свою чергу неможливо не погодитися.

Водночас слід вказати на один із недоліків, що стосується суб'єктного складу сторін цього виду

договору. Так, більшість дослідників схиляється до думки, що набувачем за спадковим договором може бути тільки повнолітня, дієздатна особа [11, с. 9]. На думку Н.С. Бутрин, така позиція аргументована тим, що від набувача за умовами спадкового договору вимагається виконання певних дій матеріального або нематеріального характеру (надання матеріальної допомоги; дотримання ритуалу поховання відчужувача, застереженого ним; виконання дій, спрямованих на досягнення певної загальнокорисної мети тощо) [7, с. 123].

Висновки і пропозиції. Отже, питання щодо доктринального визначення сутності та особливостей спадкового договору як окремої підстави виникнення корпоративних прав суб'єктів господарювання є наразі фрагментарним.

Водночас, правове забезпечення вказаного інституту є низьким та неконкретизованим.

Фактична відсутність судової практики щодо вказаних видів правовідносин зумовлена наявністю низки прогалин і протиріч, що виникають під час регулювання корпоративних відносин із врахуванням особливостей правової регламентації зобов'язальних відносин, що виникають під час укладення вказаного виду договору.

Враховуючи зазначене вище, на нашу думку, нині існує нагальна потреба в існуванні норм спеціального корпоративного законодавства, які б врегульовували суспільні відносини як під час спадкування з урахуванням специфіки такого об'єкта спадкових прав як корпоративні права, так і під час виникнення зобов'язальних відносин, що виходять зі спадкового договору.

Так само, враховуючи відсутність на законодавчому рівні деталізованого порядку щодо окремих питань звернення набувачів до суду із відповідними спірними правовідносинами, пропонуємо ухвалити або ж окреме роз'яснення Міністерства юстиції України, або відповідне роз'яснення оновленого Верховного суду України.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (поточна редакція від 07.03.2018, підстава 2269-19) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (поточна редакція від 07.03.2018, підстава 2269-19) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 року № 1576-ХІІ (поточна редакція від 18.02.2018, підстава 1984-19) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 43. – Ст. 682.
4. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 року № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>.
5. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин : Постанова Вищого господарського суду України від 25.02.2016 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.
6. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.02.2012 року у справі № 6-3063св12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21841140>.
7. Бутрин Н.С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н.С. Бутрин. – Івано-Франківськ, 2014. – 207 с.
8. Васильєва В.А. Проблеми розвитку корпоративного права / В.А. Васильєва // Приватне право. – № 1. – 2013. – С. 135–145.
9. Єсауленко Н.В. Деякі питання спадкування акцій за законодавством України / Н.В. Єсауленко // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 401–407.
10. Єсауленко Н.В. Корпоративні права як предмет спадкового договору / Н.В. Єсауленко // Корпоративні правочини: Всеукр. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 98–101.
11. Мазуренко С.В. Спадковий договір у цивільному праві України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.В. Мазуренко. – Одеса, 2004. – 20 с.
12. Печений О. Деякі аспекти спадкування прав щодо юридичних осіб / О. Печений // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 172–184.
13. Яцуляк А.О. Спадковий договір [Електронний ресурс] / А.О. Яцуляк. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_42768.

Дацкив Н.М.

Институт последипломного образования
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

НАСЛЕДСТВЕННЫЙ ДОГОВОР КАК ОСНОВАНИЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПРЕКРАЩЕНИЯ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ

Аннотация

Исследованы общие подходы к пониманию корпоративных прав. Установлены особенности наследственного договора как отдельного основания возникновения корпоративных прав субъектов хозяйствования. По сравнению с другими способами возникновения и прекращения корпоративных прав обнаружены преимущества использования именно наследственного договора. Определены проблемы и недостатки современного правового регулирования. Доказана необходимость принятия законодательных изменений.
Ключевые слова: наследственный договор, корпоративные права, субъекты хозяйствования, возникновение корпоративных прав, прекращение корпоративных прав.

Datskiv N.M.

Institute of Postgraduate Education
Taras Shevchenko National University of Ukraine

A HARMFUL AGREEMENT AS A RESULT OF THE SITUATION AND TERMINATION OF CORPORATE RIGHTS

Summary

The general approaches to the understanding of corporate rights are investigated. The peculiarities of the inheritance contract as a separate ground for the emergence of corporate rights of economic entities are established. As compared to other ways of occurrence and termination of corporate rights, the advantages of using precisely the inherited contract are revealed. The problems and disadvantages of modern legal regulation are determined. The need for legislative changes is proved.
Keywords: inheritance agreement, corporate rights, business entities, emergence of corporate rights, termination of corporate rights.